

CRKVENE PRILIKE U BAČKOJ I SRIJEMU U XV. STOLJEĆU

Ante SEKULIĆ, Zagreb

Nakon pristupnih misli u radu se raspravlja (1) o općim značajkama XV. stoljeća u Bačkoj i Srijemu, zatim slijedi (2) sažeti prikaz crkvenih prilika u Bačko-kaločkoj nadbiskupiji te (3) podaci o srijemskim crkvenim prilikama. U zaglavku (4) su misli o zauzetosti franjevaca u vjerskom životu našega puka u Kapistranovo doba. Na kraju je zabilježena literatura.

1. Pristupne misli

Složeno je pitanje crkvenih prilika u XV. stoljeću općenito u Europi, a posebice u našim krajevima. Međutim, kad se želi pitanje pojednostavniti obično se krivica prebacuje na Turke i njihova osvajanja: „Tursko je vladanje udarilo trajan, bolan biljeg u svim hrvatskim krajevima uništavanjem narodne snage i rušenjem kulturnih tekovina.”¹ U Europi se osim Turaka, njihove bojovne prodornosti događalo niz gibanja koja su zapljuskivala i naše krajeve. Najprije treba upozoriti da je doista bitkom kod Nikopolja (15. rujna 1396.) otvoren put Turcima za prodor preko Balkana dalje u Europu, a novo je stoljeće u našim krajevima započelo vladavinom Žigmunda Luksemburgovca i Alberta Habsburgovca (1409-1439), prodajom Zadra, Novigrada, Vrane, otoka Paga i svih prava na Dalmaciju Mletačkoj Republici (1409); zatim su slijedile promjene na prijestolju Vladislava Jagelovića, Ladislava Postuma, Vladislava I. i Ladislava V., sudbinski pad Carigrada (29. svibnja 1453) i opsada Beograda (od svibnja do listopada 1440; srpnja 1456)². U tom spletu vladalačkih promjena i vojnih sukoba treba također

1. Josip Buturac, Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja, Zagreb, 1970., 5.
2. Ferdo Šišić, Nekoliko isprava iz početka XV. stoljeća. Starine JAZU, 39. Zagreb, 1938. – Isti, Pregled povijesti hrvatskoga naroda. Zagreb, 1962., 222-231. – Vjekoslav Klaić, Povjest Hrvata, II., 1-3. Zagreb, 1904. – Franjo Rački, Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. st. Rad JAZU, 2-4. Zagreb, 1868. i drugi

imati na umu feudalno društveno ustrojstvo u kojem je Crkva djelovala. Sva obilježja društvenog ponašanja mogu se zamijeniti u životu crkvenih ljudi, u biskupijskog svećenstva i samostanskog redovništva. Svjetovnjaci, moćni velikaši, miješali su se u crkvene poslove, bez prava i potrebe, pa je primjerice ban Matko Talovac sedam godina (1433-1440) za biskupske sedisvakancije upravljao zagrebačkom biskupijom in materialibus, a tri strana biskupa pak kao generalni vikari upravljali su in spiritualibus.³ U to su doba revniji pojedinci i zauzetiji poglavari nastojali obnoviti i promicati kršćanski život; to je doba crkvenih sabora ili sinoda na kojima se raspravljalo o duhovnoj obnovi svećenstva.⁴ O redovništvu se u ono doba među Hrvatima znade da je imalo brojne samostane; među samostancima su pak najpoznatiji franjevci;⁵ svoju su djelatnost također razvijali pavlini⁶ i dominikanci, dok se benediktinci⁷ i cisterciti⁸ uz redovnički život pridonosili svoj obol hrvatskoj kulturi. Ni među redovnicima i u samostanskom životu nije sve bilo uzorno, pa tako papa Nikola V. nalaže (1451) patronu franjevačkog samostana u Iloku vojvodi Nikoli Iločkome neka tamnošnje fratre protjera zbog sablažnjiva života te neka onamo dovede druge franjevce.⁹ Jamačno je točna tvrdnja, da je opadanje samostanskog života loše utjecalo na biskupijsko svećenstvo, a kad je pomanjkalo duhovnosti u duhovnika još je u većoj mjeri opala duhovnost u plemića i njihovih podložnih kmetova.¹⁰ – Treba također imati na umu gibanje među franjevcima u XV. stoljeću kada se trebalo odlučiti o održavanju izvornoga franjevačkog Pravila (observantes) ili prići drugoj skupini. *Ivan Kapistran* pak o kojemu se na ovom znanstvenom skupu raspravlja bio je „observant” i dvaput generalni vikar observanata¹¹. Životopis I. Kapistrana je izvan okvira ovoga reda¹², ali njegova djelatnost je utkana u život bačke i srijemske Crkve, posebice njegova zauzetost za obnovu vjerskoga života, redovničku stegu i zaustavljanje prodora Islama u naše krajeve.

3. Usp. J. Buturac – A. Ivandija, *Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima*. Zagreb, 1973., 77. – Oton Knezović, *Hrvatska povijest*, I. Zagreb, 1936.
4. J. Buturac – A. Ivandija, nav. dj., ondje.
5. Isto djelo, 190, 238-239, 252. – Juraj Božićković, *Kritički ispit bosanskih vikara i provincijala (1339-1735)*. Beograd, 1935. – Petar Čapkun, *De organisatione curae pastoralis Franciscanorum apud Croatorum gentem*. Sibenici, 1940. – C. Othmer, *Ouestio de tempore adventus Fratrum minorum in Bosnam deque fundatione primae vicariae*. Roma, 1931. – Djela F. Laštrića, F. Glavnića, E. Pavića, G. Čevapovića i drugih
6. Elemér Malyusz, *A Szlavóniai és Horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az ország levéltárában. Levéltári közlemények (...)* Budapest, 1926-1935. – Ante Sekulić, *Pavlini među Hrvatima*, I-V. (u tisku).
7. Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, I-II. Split, 1963.
8. J. Buturac – A. Ivandija, nav. dj., 129.
9. Paulus Lukacsics, *Diplomata pontificum saec. XV.*, vol. II. Budapest, 1931., 1938.
10. J. Buturac, *Kat. Crkva u Slavoniji*, 16, 17.
11. Lucas Waddingus, *Annales Minorum (...)*, ad an. 1449. nr. 17 et 22; ad an. 1451, nr. 52, 53.
12. Grgur Čevapović, *Synoptico-memorialis catalogus Observantis minorum provinciae s. Ioannis a Capistrano olim Bosnae Argentinae a dimidio saeculi XIII ...* Budae, 1823., 96-103. – *Brevis memoria Provinciae Capistranae ab erectione sui de Provincia Bosnae Argentinae anno 1757. die 16. augusti solenniter promulgata festum saeculare anno 1857. die 16. Augusti celebrantis (...)* Budae, 1857., 51-57.
13. J. Buturac – A. Ivandija, nav. dj., 68; 83.

2. Crkvene prilike u Bačkoj-kaločkoj nadbiskupiji

U povijesti Crkve u Hrvata veoma se često spominje Bačko-kaločka nadbiskupija: najprije u svezi s osnutkom Zagrebačke biskupije (1094), jer je bila podvrgnuta od god. 1181. spomenutoj metropoliji, a negdašnja Srijemska biskupija obnovljena je na molbu bačko-kaločkog nadbiskupa Ugrina (1229) za pape Grgura IX. U to je doba za sjedište Srijemske biskupije određen benediktinski samostan sv. Stjepana Prvomučenika na Dunavu, zaklada hrvatskoga bana Beluša, istočno od Iloka (Banoštor; Monasterium bani, Banov samostan).

Kako je utemeljena Bačka biskupija /nadbiskupija, a također ona u Kaloči ostaje pitanje izvan razmatranja u ovom radu,¹⁴ kao i razlozi te mišljenja o ujedinjenju bačke i kaločke crkvene pokrajine¹⁵. U XV. stoljeću, u doba Ivana Kapistrana povjesničar S. Katona¹⁶ bilježi između ostalih biskupe *Ivana IV.* (Johannes IV.),¹⁷ *Ivana V.* (Ioannes V.), *Rafaela* (Raphael) i *Stjepana VII.* (Stephanus VII.).¹⁸ Arhivska građa sačuvana o spomenutim nadbiskupima bila je temelj Katonina prikaza a uz nju se služio raspravama *Mihovila Horvatha*, *Jurja (Georgius) Praya*¹⁹ i drugih ugarskih povjesničara. Od nadbiskupa Ivana IV. do kraja uprave Stjepana VII. je razdoblje u kojemu djeluju na bačkom području *Jakov Markijski* (Jacobus de Marchia) i *Ivan Kapistranski*, franjevci koji su se isticali uzornim opsluživanjem redovničke stege i gorljivošću u suzbijanju krivovjerja.

O stanju crkvenoga života u Bačkoj u XV. stoljeću teško je raspravljati izvan onodobnih društvenih odnošaja: biskupi su feudalci, gospodari posjeda i zamkova, u kraljevoj službi, rijetko u pohodu vjernicima, udaljeni od župnika društvenim ljestvicama; nisu stolovali obično u biskupskim sjedištima, a kad je zaprijetila kakva pogibelj ili vojni pohod sklanjali su se u sigurnije gradove i utvrde.

Koliko je župa bilo u Bačkoj u XV. stoljeću ne može se pouzdano utvrditi. Gradovi Bač, Baja, Sombor i Sušica imali su svoje „drevne župe” i poznato je poneko ime župnikovo.²⁰ Ne zna se pouzdano koliko su velike i prostrane bile župe niti koliko je

14. Usp. Schematismus primus Diocesis Suboticanæ (...). Suboticae, 1968., 15-20. — Julius Varosy, Disquisitio historica de unione Ecclesiarum Colocensis et Bachiensis. Schematismus Archidioecesis Colocensis, anno 1885. pag. X. — Georgius Fejer, Index Codicis diplomatici Hungariae. Budae, 1830. — Stephanus Katona, Historia Metropolitanae Ecclesiae Colocensis, I. Colocae, 1800. i drugi.

15. J. Varosy, nav. dj., X. XVIII.

16. Stephanus Katona, najprije isusovac a zatim svećenik i kanonik, jamačno je najpouzdaniji pisac povijesti Bačko-kaločke nadbiskupije, posebice u prikazu pojedinih nadbiskupa. Međutim, nije uvijek prihvatljivo Katonino tumačenje o pojedinim župama, niti su mu pouzdani brojidbeni podaci o vjernicima. Katona je pisac i drugih djela: Historia pragmatica Hungariae. Budae, 1782. — Historia critica regni Hungariae, I-XLII. Budae, 1778-1817.

17. S. Katona, nav. dj., I., 408-417.

18. Isto djelo, 418-446.

19. Georgius Pray, Historia regnum Hungariae cum notitiis praeviis. Budae, 1801.

20. U Subotici se spominje župnik Luka o kojemu piše bačko-kaločki nadbiskup Petar Varadi, usp. Bacs-Bodrog vármegye, II. Sombor, 1896., 339.; A. Sekulić, Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici, Split, 1978., 17,35.

bilo vjernika. Spomenuti Katona koji je u prikazu života i rada pojedinih nadbiskupa isticao koliko je župa koji od njih ustanovio, ne spominje u ovom razdoblju takvih podataka. Međutim, vremena su bila nesigurna uslijed turskih provala i prijetnji. Pouzdano je, da su franjevci bili dušobrižnici u Bačkoj, a ugarski pisci veoma često ističu da su bili u jedini.²¹ Unutar Reda, doduše, događale su se preinake praćene nesporazumima i trzavicama o kojima je zabilježeno u ljetopisu bačkog samostana: „Item ex chronicis nostri Ordinis (...). In partibus Hungariae, Bosniae et Dalmatiae vivebant aliqui Patri separati a conventualibus in regulari observantia sub vicario ab illis capitulariter electo et fuerunt confirmati ab ipso Ministro Gen. et isti habuerunt principium vivente Ludovico I. rege (...)”²² Naime, već od početka XIV. stoljeća došlo je u Franjevačkom redu do diobe u dvije skupine: „Ordinem universum circa ann. 1307. in duas quasi partes resolutum fuisse, Spiritualium nempe et Fratrum de Communitate, sub illis Fr. Observantes, sub his Fr. Conventuales quidam latere putantes...”²³ Već sam spomenuo da je Ivan Kapistran bio „observant”. Unutarnja razdioba franjevaca nije smetala njihovoj ulozi u dušobrižništvu, jer sredinom XIV. stoljeća kralj Ljudevit I. i bosanski redovnički poglavar pisali su vrhovniku/generalu Reda Marku Viterbskom o uspješnom radu franjevaca u Bosanskoj vikariji i molili su veći broj novih vjerovjesnika,²⁴ u XV. stoljeću su pak veoma značajne službe u Bačkoj povjerene dvojici franjevaca – već spomenutih – Jakovu Markijskom i Ivanu Kapistranu. Osim njih povijest spominje u tom stoljeću još trojicu značajnih franjevaca iz Bačke, *fra Blaž de Zalka*, vikar od 1420. do 1429., *fra Ivan iz Baje /de Waya*, koji je bio vikar od 1438. do 1444. i *fra Fabijan Kenyeres*, vikar od 1445. do 1447. – Fra Blaž je izabran kao „undecimus vicarius (...), anno domini 1420. in festo annunciationis virginis gloriae (25. III.) a fratribus vicariae in Diaco electus (...)”²⁵ fra Ivan iz Baje spominje se kao vikar u buli pape Eugena IV. *Cum ob salutem fidelium* (30. srpnja 1440.) uz fra Dionizija iz Iloka, a također u buli *Ex iniuncto* (9. svibnja 1439) istoga pape;²⁶ fra Fabijan Kenyeres je postao vikarom kad su se ugarski observanti odcijepili od bosanskih (1444).²⁷

Za crkvene prilike u Bačko-kaločkoj nadbiskupiji Jakov Markijski je bio ne samo „čovjek svet i velik pokornik”,²⁸ nego veoma gorljivi propovjednik protiv husita, istražitelja pravovjerja i presuditelj krivovjerju. O njegovu životu i radu napisane su brojne rasprave,²⁹ posebice su povjesničare zanimale godine njegove uprave Bosanske vikarije

21. Usp: primjerice Janos Muhi, *Zombor tortenete*. Sombor/Zombor, 1944., 102-104. – Također u djelima spomenutim u bilj. 20.

22. *Protocolum conventus Bacsensis f. f. Min. Obser. Provinciae s. Joannis a Capistrano*, I/7.

23. *Brevis memoria Provinciae Capistranae* (...), 5. – God 1517. našlo se rješenje na velikom redovničkom zboru u Rimu (Ara Coeli) u skladu s bulom pape Lava X. *Itē et vos in vineam meam*; svaka je skupina franjevačka dobila svoju samostalnost (*propria autonomia*).

24. L. Waddingus, nav. dj., ad ann. 1368 nr. 2. – Eusebius Fermendžin, *Acta Bosnae* (...), 35, nr. 194.

25. E. Fermendžin, *Chronicon observ. provinciae Bosnae Argentinae* (...), *Starine JA*, svez. XXII. Zagreb, 1890., 15 sl.

26. Usp. *Bullarium Franciscanum*, I. 898, nr. 1816; 198, nr. 45. – E. Fermendžin, *Acta Bosnae* (...), 178, nr. 795; 171, nr. 782.

27. E. Fermendžin, *Chronicon* (...), 19 sl.

28. Dominik Mandić, *Franjevačka Bosna*. Rim, 1968., 96.

29. O fra Jakovu Marhijskom (1394-1476) vidi: L. Waddingus, *An. Min.*, ad ann. 1416-1476. pas-

(1435-1438). Međutim, bulom *Licet ubilitet* pape Eugena IV. (22. kolovoza 1436) imenovan je Jakov Markijski inkvizitorom u Ugarskoj i Austriji.³⁰ Spomenuti je papa objavio još nekoliko bula gorljivom franjevcu među kojima je *Sacra religionis* (25. kolovoza 1436) kojom je Jakovu Markijskom dopušteno osnovati samostane strogoga opsluženja (*Observantes*) po tri u Ugarskoj i Austriji te u Češkoj dva.³¹ Slijedećeg dana, 26. kolovoza spomenute godine dobio je novoimenovani istražitelj (inkvizitor bulu *Ad ea, quae propagationem* kojom su Jakov Markijski i njegovi suradnici dobili ovlasti u određivanju slučajeva pridržanih Sv. Stolici i biskupima.³²

Rad vikara Bosanske vikarije Jakova Markijskog bio je usmjeren na obnovu franjevačke stege i protiv krivovjerja (husita). U pismu što ga je kaločki kaptol uputio papi Eugenu IV. za nadbiskupa Ivana IV. pišu potpisnici da je fra Jakov Markijski (de Marchia), vikar Bosne, u dijecezi „Colocen. et Bachien. canonice invicem unitam” učinio protiv „fidei catholicae contrarios”.³³ Povjesničar Katona uz to pismo pripominje: „Hinc apparet, quantum ordini Seraphico haec dioecesis obstricta sit, cuius alumnus Hussitas tam feliciter hic oppressit.”³⁴

Prema povijesnim podacima Jakov Markijski je o svojoj službi najprije u Ugarskoj obavijestio Alberta, generalnog vikara čanadske biskupije (Csanad) i zamoli je pomoć u istražiteljskom radu. Uz obećanu pomoć Albert je zamolio neka Jakov Markijski dođe u Čanad.³⁵ Prema podacima i kretanju može se zaključiti da je fra Jakov jesen i zimu 1436/37 proveo u Bačkoj, Srijemu i Slavoniji,³⁶ a kralj Sigismund / Žigmund pisao mu je iz Praga (12. siječnja 1437) da misli poduzeti vojnu protiv Turaka u proljeće pa neka mu se sa 6-8 svojih redovnika Bosanske vikarije pridruži kao duhovnik.³⁷ Desetak dana zatim (22. siječnja) generalni vikar Bačke dijeceze Juraj Basth najavio je inkvizitorski rad Jakova Markijskog na području bačke crkvene pokrajine.³⁸ U istom mjesecu (25. siječnja 1437) pečujski biskup Henrik pisao je svojim župnicima i arcidakonima o poslanstvu i službi Jakova Markijskog.³⁹ U veljači pak Ladislav, požeški župan i zapovjednik Srijema svjedoči svojim pismom da je fra Jakov iz Marka, bosanski vikar, papinski inkvizitor i legat crkvenoga sabora u Bazelu uspješno radio na obraćenju krivovjernih i raskolnika u Srijemu i naseljima sjeverno od Dunava.⁴⁰

Neobično pokretljiv fra Jakov je god. 1437. bio dvaput u Italiji (u srpnju⁴¹ i stu-

sim; G. Caselli, *Studi su S. Giacomo della Marca*, I. Ascoli Piceno, 1926., II., Offida, 1926.; M. Sgattoni, *La vita di S. Giacomo della Marca* (...). Zara, 1940; D. Mandić, nav. dj., 91-109.

30. L. Waddingus, nav. dj., ad ann. 1436, nr. 3: „Inquisitorem haereticae pravitatis in regno Hungariae et Austriae partibus, auctoritate Apostolica (...) constituimus et deputamus”.

31. Isto djelo, ad ann. 1436, nr. 14. – Bullarium Franc., NS, I., 115, nr. 248.

32. L. Waddingus, nav. dj., ad ann. 1436, nr. 4 – Bullarium Franc., NS, I., 116, nr. 246. – E. Fermendžin, *Acta Bosnae* 155 sl.

33. Pismo od 4. prosinca 1436. priopćio je S. Katona, nav. djelo, 411-412.

34. Isto djelo, 412.

35. E. Fermendžin, *Acta Bosnae* (...), 153, nr. 740.

36. Usp. D. Mandić, nav. dj., 99.

37. L. Waddingus nav. dj., ad ann. 1437, nr. 5

38. E. Fermendžin, nav. dj., 158, nr. 752 – S. Katona, nav. dj., 413.

39. L. Waddingus, nav. dj., ad ann. 1437, nr. 11.

40. E. Fermendžin, nav. dj., 159, nr. 754.

41. L. Waddingus, nav. dj., ad ann. 1437, br. 31 i 34.

denome⁴²), a početkom slijedeće godine zaputio se u Bačku i Srijem. U ožujku je istražitelj vjere stigao u Ostrogon (Esztergom) gdje mu je nadbiskup Juraj priznao zasluge za katolicizam u Ugarskoj,⁴³ a sredinom ožujka Jakov Markijski je bio u Budimu i potužio se kraljici Elizabeti jer ga je arčidakon Šimun Bačanin u Iloku izopćio i nije priznao istražiteljem vjere. Kraljica je pismom (15. travnja 1438) naredila bačko-kaločkom nadbiskupu Ivanu IV. neka o tome povede strogu istragu⁴⁴. U svibnju je došlo do pomirbe između fra Jakova i arčidakona Šimuna.⁴⁵ Nastavio je fra Jakov svojim istražiteljskim radom a kralj Albert je napisao nalog bačko-kaločkom nadbiskupu i sucima u Srijemu neka mu budu na pomoći kad ustreba.⁴⁶ Spominje se sudski postupak u Kamenici u kojemu je sudjelovao fra Jakov.⁴⁷

Treba priznati u prikazu crkvenih prilika u Bačkoj gorljivost, posebnu zauzetost Jakova Markijskog oko suvremenoga, novog krivovjerja Husova. On je većinu svoga vjetrovjesničkog i istražiteljskog rada proveo u Bačkoj i Srijemu suzbijajući husitizam. Dominik Mandić pak zaključuje da fra Jakov Markijski u službi vikara Bosanske vikarije nije bio uspješan, jer je „bio razmjerno mlad i još neiskusn u redovničkoj upravi”, zatim „nije nigda nastojao naučiti jezik hrvatskog naroda”, također se „nije nastojao uživjeti u posebne prilike” u Vikariji i držao je „način života bosanskih misionara strašnom redovničkom raspuštenosti.”⁴⁸

Sunarodnjak Jakova Markijskog bio je Ivan Kapistran o kojemu je u povijesti Bačko-kaločke nadbiskupije pisao S. Katona prikazujući život i rad nadbiskupa Rafaela Hercega (de Szech vel Szegcho).⁴⁹ Nije svrha ovoga rada priopćiti životopis franjevca koji je za suvremenog motritelja bio veoma pokretan, nemiran čovjek, iskreno i zanosno predan svome pozivu i službi, a franjevački himan o sv. Ivanu Kapistranu naziva ga: „zelator fidei, persecutor haereticorum, lumen virtutum, exterminator Turcarum, praedicator egregie, doctor populorum.”⁵⁰

Zanimljivi su podaci o Ivanu Kapistranu za Crkvu u Hrvata i prilike u Bačkoj i Srijemu da je bio revnitelj pravovjernosti u doba pape Martina V., Eugena IV., Nikole V. i Kalistra III.⁵¹, da bilo nesporazuma između naših franjevaca i Kapistrana za njegove druge službe generalnog vikara Reda.⁵² Kad je, naime, fra Ivan Kapistran po drugi put izabran generalnim vikarom Observanata (Firenza, 1. svišnja 1449) održan je zatim opći zbor Franjevačkog reda (1. lipnja 1449) morao se bosanski vikar fra Mihovil Zdranin (Michael Jadrensis) izmiriti s Observantima i Kapistranom, jer su se prije za pog-

42. Usp. D. Mandić, *Documenta martyrii B. Nicolai Tavelić. Romae, 1958.*, 27 sl.

43. E. Fermendžin, nav. dj., 164, nr. 767. – *Bullarium Franc.*, NS, I., 171, nr. 369.

44. E. Fermendžin, nav. dj., 165, nr. 768.

45. L. Waddingus, nav. dj., ad ann. 1438, nr. 15.

46. Isto djelo, ad ann. 1439, nr. 22 – S. Katona, nav. dj., 414-415.

47. E. Fermendžin, nav. dj., 173, nr. 786; 174, nr. 788.

48. D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, 106-109.

49. S. Katona, nav. dj., 425.

50. *Brevis memoria Provinciae Capistranae*, 52. (u istom djelu str. 51-57. je prikaz života i kreposti Ivana Kapistrana).

51. Isto djelo, ondje.

52. Usp. L. Waddingus, nav. dj., ad ann. 1449, nr. 17, 22, 53. – J. Hofer, *Johannes Kapistran*, I. Heidelberg – Roma, 1964., 336, bilj. 96.

lavara fra Jakova de Primadizzi naši franjevci Bosanske vikarije bili udaljili od Observata.⁵³ Međutim, o radu Ivana Kapistrana među našim franjevcima i vjernicima zabilježena su brojna svjedočanstva. Kad je Kapistran na poziv cara Fridriha III. krenuo u Njemačku, a zatim u krajeve srednje Europe stigao mu je također poziv od ostrogonskog nadbiskupa Dionizija (Dionysius) i bačko-kaločkog nadbiskupa Rafaela Herczega,⁵⁴ kao i drugih biskupa (pečujski i dr.). Pismo bačko-kaločkog nadbiskupa svršava podatkom: „Datum in Apathy, feria II. in die S. Crucis, 1455. Servus obsequentissimus Raphael Herczeg de Zachio, ecclesiarum Bachien. et Colocen. archiepiscopus.”⁵⁵ U pismu se spominje samo bačka Crkva („Saepe suppliciter rogavimus, ut paternitas vestra vellet hanc nostram ecclesiam Bachiensem visitare ...”). Kakvo je doista bilo stanje vjerničko i redovničko u Bačkoj teško je utvrditi: ne zna se koliko je „heretika” (husita, bogomila) bilo ondje, niti je poznato raspoloženje po franjevačkim samostanima Bosanske vikarije rasutim po bačkim ravninama prema gibanjima u Redu.⁵⁶

U svojoj revnosti oko pravovjerja Ivan Kapistran je „sacro zelo millionum corda inflammanti successurum, Pontifice quoque Callisto III.(...) cruciatus contra Mahomedem colligendi facultatem contulit.”⁵⁷ Nije doduše poznato kojim je to jezikom Kapistran raspaljivao srca milijunskog slušateljstva, ali je s dopuštenjem papinim početkom svibnja 1455. skupljao vojsku („križare”) s Ivanom Hunyadijem protiv „muslimana”, Turaka. Poznato je također da je krajem svibnja 1456. na zboru kršćanskih bojovnika u *Baču* uz uglednike i zapovjednike bio nazočan i Ivan Kapistranski.⁵⁸ Izvan domašaja ovoga rada je prikaz bitke kod Beograda srpnja 1456., ali obojica predvoditelja kršćanske vojske Ivan Hunyadi i Ivan Kapistran uskoro su završili svoje živote (I. Hunyadi 11. kolovoza 1456. od kuge u Zemunu, Ivan Kapistran 23. listopada iste godine u Iloku). Koliko je beogradska pobjeda utjecala na suzbijanje „hereza” ne može se pouzdano reći, kao što je nemoguće utvrditi činjenice o mogućim preinakama u crkvenom ustrojstvu Bačko-kaločke nadbiskupije. Feudalci su i dalje ostali nesložni, puk je pak bio izvrnut tlakama, nametima i obvezama prema gospodarima. Među našim pukom dijelili su zlo i malo dobra franjevci, tada uglavnom jedini redovnici u Bačkoj i dušobrižnici navikli na svoje male zajednice i skromni, prosjački život.

3. O prilikama u Srijemu

Srijem je smješten u zagrljaju dvije velike rijeke: između Dunava i Save, a srednjovjekovni Srijem „obuhvaćao je u geografskom, upravno-političkom i upravno-crkve-

53. Isto djelo, ondje.

54. S. Katona, nav. dj., 426-427.

55. Ondje.

56. Usp. Ante Sekulić, *Drevni Bač*, Split, 1978. – Isti, *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*, Split, 1978.

57. *Brevis memoria* (...), 53.

58. A. Sekulić, *Drevni Bač*, 30.

nom pogledu područje između Dunava i Save, od Banoštor do Zemuna. Na tome području bili su naseljeni Hrvati, a kasnije dolaze također Mađari, Srbi i Grci⁵⁹. Srijemska je biskupija bila nekoć slavna, imala je svoga metropolitu, ali prilike su se mijenjale pa je područje u mnogih pisaca kasnije shvaćeno kao sastavni dio Slavonije. Tako i Grgur Čevapović početkom XIX. stoljeća piše: „Universum Slavoniae regnum tribus ingremiatur dioecesibus: quippe Bosnen. seu Diakovar cum Sirmien. canonice unitae; item Zagrabien. et Ouinque Ecclesien. Illi vero, qui Orient. eccl. sacris addicti sunt, proprium archi-episcopum et metropolitam Carlovicii residentem venerantur.”⁶⁰ Držim, međutim, da iz negdašnje Pečujske biskupije u srijemsko područje treba uključiti vukovski i morovički arhiđakonat. Vukovski se protezao uz Dunav i Bosut od Koroda (Koroga), Gaboša i Vinkovaca do Odvoraca blizu Bapske i današnjeg Šida; imao je nekoć oko 75 župa.⁶¹ Morovički arhiđakonat je ležao uz Dunav od Opatovca do Suseka, odavde prema jugu preko Čalme i Kuzmina sve do Save kod Rače. Imao je preko 40 župa: Ilok, Erdevik, Bapska, Berkasovo, Čalma, Binguli, Šid, Morović, Rača i druge.⁶² O Bosansko-srijemskoj (Đakovačko-srijemskoj biskupiji) (dvije su biskupije canonice unitae) raspravljao je Emerik Gašić u svome djelu *Brevis conspectus historicus dioecesium Bosnensis-Diacocensis et Syrmienensis* (Osijek, 1944).

Negdašnja Srijemska biskupija imala je četiri manja arhiđakonata: 1. Bilin (Banoštor, Irig), 2. Polje (Mandelos, Srijemska Mitrovica), 3. Obona (Petrovaradin, Slankamen), 4. Posavlje (Nikinci, Zemun). Veći broj župa (27) nalazio se uz Frušku goru, jer je ondje stanovništvo bilo gušće naseljeno. Oko donjega dijela staroga rimskog zida bilo je 7 župa, a isto toliko uz Dunav od Slankamena do Batajnice.⁶³

Među biskupima srijemskim spominju se u XV. stoljeću kao humanisti Nikola I. de Bathor (1469-1475) i Ivan IV. Vitez (1481-1489) dok je na prijelazu iz XV. u XVI. stoljeću srijemskim biskupom bio Nikola II. Bačvanin (de Bačka)⁶⁴. Međutim, popis srijemskih biskupa koji su ponudili pisci *Povijesti katoličke Crkve među Hrvatima* nije pouzdan od imena Jakova Blasiusa de Slankamen od Jakova III. (1455),⁶⁵ ali je pouzdano, da su i za turskog vladanja bili imenovani naslovni srijemski biskupi (Hrvati, Slovaci i Ugri).

U XV. stoljeću djelovali su na području Srijema franjevci Bosanske vikarije a samostani su im bili u Zemunu, Iloku, Petrovaradinu, Vukovaru, Sotinu, u rezidencijama i drugdje. Žiteljstvo i redovnici su u tom stoljeću bili u neposrednoj pogibelji od turskih nasrtaja, a feudalni gospodari nastojali su prema svojim mogućnostima obraniti posjede. Jakov Markijski i Ivan Kapistran – kako je spomenuto – djelovali su prema svojim shvaćanjima i uvjerenjima. Bojovni Kapistran je sa srijemskih položaja prilazio Beogradu, a kad je pobjeda izvojevana našao je u iločkom samostanu svoje posljednje

59. J. Buturac – A. Ivandija, nav. dj., 83.

60. G. Čevapović, *Recensio Observ. min. provinciae s. Ioann. a Capistrano (...)*. Budaë, 1830., 301

61. Jostip Buturac, *Katolička Crkva u Slavoniji za turskog vladanja*. Zagreb, 1970., 12.

62. Emerik Gašić, *Povijest župe i mjesta Morović*. Đakovo, 1936., 107-118.

63. J. Buturac, nav. dj., 12-13. – Stjepan Pavičić, *Hrvatsko naselje u fruškogorskom području*. Hrvatsko kolo, XXIII. Zagreb, 1942., 118-125.

64. J. Buturac – A. Ivandija, nav. dj., 84; 336.

65. Isto djelo, 336.

boravište, u samostanu protiv kojega je gospodar Nikola Iločki trebao uredovati, kako sam prije spomenuo.

Gustoća župa u Srijemu u skladu je s naseljenosti katoličkog žiteljstva, a crkveno ustrojstvo upućuje da je bilo biskupijskog svećenstva, dok su samostani bili opskrbljeni redovnicima. Crkve nisu vjernicima bile daleke, a velikaši i plemstvo obavljali su svoje patronatske obveze oko crkvenih građevina. Međutim, postupno je popuštao prvotni vjerski život i revnost, a samostani su bili prazniji (primjerice u Slankamenu, Petrovaradinu), redovnici nesložniji (konventualni, observanti i sl.); u trenutku pak kad je zaprijetila turska pogibelj plemstvo, zemaljska gospoda nisu nalazili potrebnu suradnju jer su bili nesložni.

U povijesnom razdoblju od sv. Andronika do sv. Ivana Kapistrana na području Srijema izmijenili su se brojni gospodari, prolazile su različite vojske (bugarske, grčke, ugarske), biskup srijemski s Kaptolom selio je prema prilikama (iz Banoštoru u benediktinski samostan sv. Ireneja kod Mitrovice), a nije bio neznatan utjecaj bosanskih partarena na vjerski život.

Bilo je u XV. stoljeću posla u Srijemu za dva velika franjevca sv. Jakova Markijskog i sv. Ivana Kapistrana.

4. Zaglavak

Sažeto razmatranje o crkvenim prilikama u Bačkoj i Srijemu u XV. stoljeću upućuje na zaključak, da je vjerski život bio ozbiljno zapljusnut krivovjerjem (husiti), inovjerstvom (islam), a budući da je popustila također redovnička stega oslabilo je nutarnje ustrojstvo u zajednicama, posebice u Franjevačkom redu. Pristaše ublažene stega protivili su se onima koji su tražili obdržavanje (opsluživanje provotnog Pravila. Među franjevcima koji su revnovali za pravovjernost u Crkvi i za redovnički život prema prvotnom Pravilu bili su Jakov Markijski i Ivan Kapistran. Obojica su djelovali u Bačkoj i Srijemu. U inkvizicijskom poslu više je učinio prvi, dok je Kapistran bio bojovniji protiv turskih nasrtaja.

Zanimljivo je pripomenuti da su na području Bačke bile dvije biskupije (Bač, Kaloča) canonice unitae u Bačko-kaločku nadbiskupiju, a u Srijemu su Bosanska /Đakovačka i Srijemska također bile ujedinjene. Biskupi su u to doba (XV. stoljeće) feudarci, velmože koje stoluju u dobro utvrđenim gradovima, žive društvenim životom svoga vremena i često su poznati humanisti.

Među dušobrižnicima XV. stoljeća značajnu su ulogu na spomenutim područjima imali franjevci, posebice u Bačkoj (samostani u Baču, Baji, Somboru). U Srijemu su povijesni samostani u Vukovaru, Iloku, Zemunu (Šarengradu, Petrovaradinu) bili središta dušobrižništva za naselja i okolišna mjesta.

O životu, punom vjerskom životu našega svijeta rasutog po širokoj bačkoj ravnici i živopisnom Srijemu malo je podataka. Svagdašnjica u stoljeću kad je vjerski život slabio, stega popuštala, a zablude („hereze“) se širile — morala je biti zanimljiva ne za

moćnike i silnike nego za obična čovjeka koji je činio većinu, često šutljivu, patničku većinu. Nad tu još neistraženu svagdašnjicu nadvila se svom ozbiljnošću svježja i prodorna snaga — turska sila. U hrvanju s njom talijanski franjevac Ivan Kapistran učinio je na našem tlu i među nama — mnogo.

LITERATURA

- M. Vj., BATINIĆ, Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini. I-III. Zagreb, 1881-1887.
- J. BOSENDORFER, Crtice iz slavonske povijesti. Osijek, 1910.
- J. BOŽITKOVIĆ, Kritički ispit popisa bosanskih vikara i provincijala (1339-1735). Beograd, 1935.
- Bullarium franciscanum; vol. I-IV. Romae, 1759-1763; V-VII. Romae, 1868-1904.
- J. BUTURAC, Povijesni pregled redovništva u Hrvatskoj. Croatia sacra, XX-XXI. Zagreb, 1942.
- J. BUTURAC, Katolička Crkva u Slavoniji za turskog vladanja. Zagreb, 1970.
- J. BUTURAC — A. IVANDIJA, Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima. Zagreb, 1973.
- P. ČAPKUN, De organisatione curae pastoralis Franciscanorum apud Croatorum gentem. Sibenici, 1940.
- G. ČEVAPOVIĆ, Synoptico-memorialis catalogus Observantis minorum provinciae s. Ioannis a Capistrano (...). Budaë, 1823.
- D. FARLATI, Illyricum sacrum, I-VII. Venetiis, 1751-1819.
- E. FERMENDŽIN, Chronicon observ. provinciae Bosnae Argentinae. Starine JA, svez. XXII. Zagreb, 1890.
- E. FERMENDŽIN, Acta Bosnae potissime ecclesiastica. Monumenta spectantia, XXIII. JA. Zagreb, 1892.
- E. GAŠIĆ, Povijest župe i mjesta Morović. Đakovo, 1936.
- E. GAŠIĆ, Brevis conspectus historicus dioecesium Bosnensis-Diacocensis et Syrmien-sis. Osijek, 1944.
- F. GLAVINIĆ, Origine della provincia Bosna Croatia. Udine, 1648.
- J. JELENIĆ, Kultura i bosanski franjevci, I-III. Sarajevo, 1912-1915.
- J. KARACSONYI, Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig, I-II. Budapest, 1922-1924.
- St. KATONA, Historia metrop. ecclesiae Colocensis, I-II. Colocae, 1800.
- E. MÁLYUSZ, A Szlavóniai és Horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az ország. levéltárban. Levéltári közlemények (...). Budapest, 1926-1935.
- D. MANDIĆ, Etnička povijest Bosne i Hercegovine. Rim, 1967.
- D. MANDIĆ, Franjevačka Bosna. Rim, 1968.
- I. OSTOJIĆ, Benediktinci u Hrvatskoj, I-II. Split, 1963.
- Stj. PAVIČIĆ, Vukovarska župa u razvitku (...) od XIII. do XVIII. stoljeća, I. Zagreb, 1940.
- Stj. PAVIČIĆ, Hrvatsko naselje u fruškogorskom području. Hrvatsko kolo, XXIII. Zagreb, 1942.

- Stj. PAVIČIĆ, Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja u Slavoniji. Zagreb, 1953.
- E. PAVICH, Ramus viridantis olivae (...). Budaë, 1766.
- G. PRAY, Historia regnum Hungariae cum notitiis praevis. Budaë, 1801.
- F. RAČKI, Documenta historiae chroaticae periodum antiquum illustrantia. Monum. Slav. Meridionalium svezak VII. Zagreb, 1877.
- A. SEKULIĆ, Drevni Bač. Split, 1978.
- A. SEKULIĆ, Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici. Split, 1978.
- L. THALLOCZY, Studien zur Geschichte Bosnien und Serbiens im Mittelalter. München, 1914.
- A. THEINER, Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia. II. Zagreb, 1875.
- F. ŠIŠIĆ, Pregled povijesti hrvatskoga naroda. Zagreb, 1962.
- L. WADDINGUS, Annales Minorum usque ad annum 1540., I-VIII. Roma: 1625-1654.